

Konrad Sutarski irodalmi útjai

– *Idén jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában a Ha úgy tudnánk... című versesköteted. Sorrendben hányadik is ez a mostani?*

– Ez a versválogatás valójában a negyedik, irodalmi tevékenységem ötvennyolc éve alatt megjelent kötetnek tekinthető. A sorszámmal kapcsolatos bizonytalanságom nem azt jelenti, hogy nem tudok számolni (végül is jó nevű műszaki egyetemen szereztem diplomát). A tévovázásnak az az oka, hogy minden újabb verseskötetem korábban kiadott köteteimből is tartalmaz bizonyos mennyiségű költeményt. Ez történt már a Krakóban 1975-ben megjelent *Wyprawa na pole nieudeptane (Utazás a le nem taposott mezőre)* című, sorrendben második kötetemben és a harmadik, 1984-es *Zgęstniale powietrze (A megsűrűsödött levegő)* című kötetben is. Mivel első önálló, *Skraj ruchu (A mozgás pereme)* című kis kötetem 1960-ban látott napvilágot, a közben eltelt tizenöt, illetve kilenc esztendő indokoltá tette, hogy néhány korábbi versem is szerepeljen a soron következő verseskötetben.

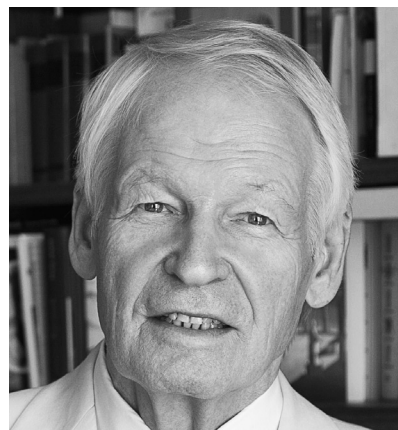
Ettől függetlenül úgy vélem, hogy első válogatott verseskötetem az 1976-ban a budapesti Európa Könyvkiadó által az Új Pegazus világirodalmi sorozatban magyar fordításban megjelentetett *Konrad Sutarski versei* című válogatás volt. Ezt tekintem első válogatott kötetemnek annál is inkább, mert vele léptem be hangsúlyosan a magyar költészet világába olyan kiváló magyar költők fordításában, mint

Csoóri Sándor, Fodor András, Lator László, Marsall László, Somlyó György, Tandori Dezső, Tornai József és Weöres Sándor.

Második igazi válogatott verseskötetemnek a *Z daleka od naj-ważniejszych dróg / Messze a legfontosabb utaktól* című, kétnyelvű könyvet tartom, amely 1993-ban jelent meg Krakóban. Zárójelben meg kell jegyezmem, hogy ez volt – eleddig – az utolsó, Lengyelországban lengyel kiadó által publikált könyvem. Az összes későbbi, még kilenc kötetem – függetlenül attól, hogy lengyel–magyar, sőt kizárólag lengyel nyelvűek voltak-e – mind Magyarországon jelent meg, és Magyarországról történt a könyvek lengyelországi bemutatása és terjesztése (természetesen szerény példányszámban).

A harmadik – újfent kétnyelvű – válogatás *Na podwójnej ziemi / Kettős hazában* címmel jelent meg 2005-ben a budapesti Magyar Napló kiadásában, ráadásul nem mindennapi módon, mert egyszerre három változatban: lengyel eredetiben, magyar fordításban és dupla, kétnyelvű kiadásban.

Fenti eszmefuttatásom után fogadjuk el tehát, hogy ez a mostani, az előzőhöz hasonlóan szintén a Magyar Napló által megjelentetett kötet sorrendben a negyedik. A válogatás, miként az 1976-os első is volt, magyar nyelvű, és öt tematikus részből áll. Annak jelzésére, hogy itt azért lengyel költészetéről van szó, mind az öt fejezetet – legalább jelképesen – az adott témakör szempontjából lényeges, rá jellemző, eredeti nyelvű lengyel

verssel kezdem. Csak ezután következik az adott vers magyarul, majd a többi költemény magyar fordításban.

– *Hogyan alakult irodalmi pályafutásod, milyenek voltak annak – még lengyelországi – kezdetei?*

– Eltöprengve immáron közel hatvanesztendő költői, irodalmi pályafutásomon, tudom, hogy tele volt kitérőkkel, kanyarokkal. Volt két jó pályakezdésem, az első Lengyelországban, a második – valamivel lassúbb – Magyarországon, később azonban felhők takarták el a látszatra tiszta eget.

Az 1956-ban Poznańban alakult Wierzbak költői csoport egyik alapítójaként a csoport többi tagjával együtt a lengyel irodalmi élet legismertebb fiatal költői közé kerültem. Meghívásokat kaptam az ország más kulturális központjaiba, díjakban részesültem. Tudni kell, hogy a Wierzbak volt a kezdeményezője és egyik szervezője az 1957-ben kezdődő és 1961-ig a csoport által irányított Fiala Költészet Országos Fesztiválja nevű rendezvénysorozatnak. Ezek a fesztiválok nem csupán az ekkoriban egész Lengyelországban felerősödő szocreál-ellenes szellemi megújulás első megnyilatkozásai voltak, de a lengyel irodalom történetének első országos kiterjedésű költői találkozói is, amelyekre összesereglett nálunk, Poznańban a lengyel-

Feleségével, Györgyivel és Szabolcs fiával a Gellért-hegyen (1974)

országi költők színe-java, az idősebb nemzedékek kiválóságait is beleértve. Ennek az első korszaknak a hatyúdala, befejezése lett számomra a már említett 1960-as *A mozgás pereme* című bemutatkozó kötetem, amely az 1961-es fesztiválon az év négy legjobb költői debütálásának egyikeként kapott elismerést. Költői csoportunk tevékenysége 1961–62 fordulóján véget ért, így aztán nem is jöttek hozzám új versekért. Én azonban nem éreztem meg ezt a változást, és az új helyzetben nem is törekedtem arra, hogy önálló költőként jelenjek meg, mert éppen ekkoriban kaptam – négy évvel az után, hogy mezőgépesítési gépészmérnöki diplomát szereztem – vezető műszaki beosztást egy jelentős nagyvállalatnál.

– Ráadásul ugyanekkor, 1962-ben kötöttél házasságot „a magyarokkal”...

– Igen, először talán még nem az egész magyarsággal, csak egy magyar lánnyal, viszont a költő szinte teljesen elhalt bennem.

– Ez a költő azonban később mégiscsak életre kelt.

– Csak amikor 1965-ben feleségemmel együtt Magyarországra

költöztem, akkor éreztem meg, hogy otthoni irodalmi kapcsolataimat fenn kell tartanom, vagyis valójában meg kell újítanom. Az volt a szándékom, hogy újraéleszsem intellektuális gyökereimet, amelyek továbbra is összekapcsolnak hazámmal, már nem egy csoport tagjaként, hanem egyénileg. Három állandó támpontot jelöltem ki magamnak három, számomra fontos és kedves városban: Poznańban a Nurt című kulturális havilapot, Varsóban a Poezja című havilapot és Krakkóban a Życie Literackie című hetilapot. Az irodalmi tevékenységhez kezdetben Magyarország irodalmi életét és általában vett kulturális életét bemutató sajtóanyagokkal igyekeztem visszatérni. A magyar nyelv egyre alaposabb elsajátításával párhuzamosan aztán magyar verseket kezdtem fordítani és a lengyel sajtóban publikálni. Lassacskán – a ’60-as évek vége felé – saját versekkel is visszatértem a költészethez. Az évekig tartó szünet után ez a lengyelországi visszatérés nehézkesnek és lassúnak bizonyult, hiszen a társadalmi emlékezet lényegesen alacsonyabb szintjéről indult, mint hogyha nem lett volna az a több éves publikációs kihagyás, ráadásul a visszatérés egy másik országból, vagyis időről időre történt. Ekkor meggyőződtem arról, hogy az emberi emlékezet – különösen fiatal, kezdő írók, művészek vonatkozásában – gyakran válik tünékennyé, s törődni kell annak felfrissítésével. Irodalmi visszatérésemet azonban nem annyira a Magyarországról küldött sajtópublikációk könnyítették meg, hanem elsősorban új, Lengyelországban 1974 után kiadott könyveim: két kisebb, saját verseimet tartalmazó válogatás és

három, magyar versekből összeállított fordításkötet, amelyek kedvező fogadtatásban részesültek. A lengyel irodalom világába történő visszatérésem mindezek ellenére töredékesen valósult meg. Ezt az állapotot talán Marek Obarski irodalomkritikus fogalmazta meg legtalálóbban a *Utazás a le nem taposott mezőre* című kötetéről írt, a Nurtban közölt recenziójában: „A kritika által mellőzött, az Új Privátum nevű (1976 körül létrejött) irányzat szentimentális és követelőző részvényesei által egyáltalán nem ismert, oly keveset író Sutarski... *A mozgás pereme* című nagyszerű kötet szerzője nem hétköznapi alkotó, előfutára az ún. lingvisztikai költészetnek és a későbbi Új Hullámnak (a hatvanas–hetvenes évek fordulójának legjelentősebb lengyelországi irodalmi áramlata – a ford. megj.)”

– *Hogyan alakult irodalmi tevékenységed a rendszerváltozás utáni Lengyelországban?*

– Magyarországi életem első negyedszázadával összehasonlítva, inkább a második negyedszázad, vagyis a kilencvenes és kétezres évek hoztak számomra bizonyos, tartósabb lengyelországi elismerést. Köszönhettem ezt egy sor, igen kedvezően fogadott, a legjelentősebb lengyel városokban rendezett szerzői találkozóiimmak; annak, hogy hangsúlyosan szerepeltem Krzysztof Karasek *Kortárs lengyel költők. Lengyel költészet 1956-tól* (1997) című antológiájában; annak, hogy megjelentem a Wierzbak csoport létrejöttének 50. évfordulója alkalmából 2006-ban kiadott antológiában; hogy megalakulása óta tagja vagyok a Lengyel Írók Szövetségének, amely Jaruzelski kommunista rezsimjének ellenzékeként jött létre 1988-

ban, amelyhez rövidesen a legnagyobb lengyel írók csatlakoztak, olyanok, mint a Nobel-díjas Czesław Miłosz és Wisława Szymborska, vagy mint Zbigniew Herbert. Mindezek ellenére úgy vélem, hogy ez az elismerés máig is főleg a lengyelországi irodalmi elit íróira és olvasóira korlátozódik. Irodalmi tevékenységem és alkotásaim viszonylag csekély otthoni ismertsége óriási mértékben következik abból a tényből, hogy az utóbbi húsz évben kiadott könyveim – a dolgok alakulása folytán – mind Magyarországon jelentek meg, s jóllehet szinte mindegyik kétnyelvű, Lengyelországba csak kis példányszámban jutottak el.

– *És a magyarországi irodalmi közegben hogyan találtad meg a helyed?*

– Miután Magyarországra költöztem, nemcsak hazám irodalmi vérkeringésébe tértem vissza, de az itteni, magyarországi irodalmi közegbe is beilleszkedtem. Ehhez korai és különleges lehetőséget teremtett a hatvanas évek végén az akkori budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ (a mai Lengyel Intézet elődje). Az intézmény jeles történész igazgatója, Andrzej Sochacki felajánlotta, hogy szervezzem és vezessem a Központ kulturális és irodalmi rendezvényeit. Több mint két évig végeztem ezt a feladatot. Rendkívül érdekes időket éltünk akkor, Lengyelország ugyanis, amely az ötvenes évek második felében a kultúra területén egyre nyitottabbá vált az egész szabad világra, ugyanolyan nyitott maradt a hatvanas és a hetvenes években is. Magyarország ezzel szemben csak ekkoriban kezdett bele a gazdasági reformokba, a kultúra és a nemzet szellemi élete tele volt tilalmakkal,

így aztán nagy érdeklődés övezte a „Lengyel Kultúrában” rendezett találkozókat, amelyek nem egyszer a tiltott irodalom ízére emlékeztettek. Az irodalmi estek szervezése kapcsán számos ismeretséget kötöttem olyan magyar költőkkel, akiket már korábban is alkalmam volt megismerni, főleg az azokban az években Budapesten és Balatonfüreden rendezett nemzetközi költőtalálkozók alkalmával. Ők aztán számos olyan lengyel költeménynek lettek fordítói, amelyeket később színészek olvastak fel a Kultúrában. Emellett egyre szorosabbá vált az én hozzájuk fűződő viszonyom is, amely néhány esetben igazi barátsággá fejlődött, így Fodor Andrással, Marsall Lászlóval, Tornai Józseffel, Csoóri Sándorral, Somlyó Györggyel, Weöres Sándorral, akik egyébként, megismerkedve verseimmel, fordítani kezdték azokat magyar nyelvre. A legváratlanabb, igen kedves meglepetést Weöres szerezte ekkoriban számomra azzal, hogy 1974-ben a budapesti Fészek Klubban rendezett szerzői estjén, ahol színészek adták elő a verseit, a közönség azon kérésére, hogy ő maga is szavalja el valamelyik alkotását, kihúzott a zsebéből egy papírlapot, és felolvasta az általa frissen fordított *Világtörténelemóra* című versemet.

– *Emlékszem, a találkozót és a verseddal kapcsolatos anekdotát Fodor András is megörökítette A hetvenes évek című naplójegyzeteiben.*

– Egy évvel később Weöres egy rám nézve még ennél is fontosabb dolgot tett. Saját elhatározásából találkozót beszélt meg az Európa Könyvkiadó igazgatójával, Domokos Jánossal, amelyre a feleségét, Károlyi Amyt és engem is magá-

val vitt, és ellentmondást nem tűrő hangon ajánlatot tett az igazgatónak: „ennek a fiatal lengyel költőnek a verseit ki kell adni!” Elsősorban így jelenhetett meg 1976-ban verseim első, fentebb már említett, magyar nyelvű válogatása. A kötet kiadásának szükségességére egyébként Csoóri Sándor is felhívta a figyelmet még 1973-ban, egy általa vezetett, a Lengyel Kultúrában tartott irodalmi estemen.

– *Amiről Fodor András ugyancsak említést tett naplójegyzeteiben.*

– Igen, és véleményét Csoóri az *Utazás félalomban* című 1974-es esszékötetében is fenntartotta.

Eltöprengve azon, milyen sajátos jegyei voltak a budapesti és magyarországi irodalmi, kulturális közösségbe történt beilleszkedésemnek, három kedvező körülményre szeretném felhívni a figyelmet. Egyfelől olyan ismeretekkel rendelkeztem a létező és változó lengyelországi helyzetről, annak történelmi előzményeiről, amilyenekkel magyar barátaim és ismerőseim nem. Másodszor, miután a krakkói Wydawnictwo Literackie megjelentette Radnóti Miklós és Csoóri Sándor általam válogatott verseit, hozzáláttam ugyanezen kiadó megbízásából a háború utáni magyar

*Tadeusz Różewicz lengyel költő oldalán
1970 őszén, Budapesten*

költészet antológiájának összeállításához, ami viszont saját tudásom és személyes ismeretségeim elmélyítését követelte meg. A kedvező körülmények harmadik, ráadásnak tekinthető csoportját magyar feleségem – Nagy Györgyi zongoratanárnő – szolgáltatta, aki kezdettől fogva igyekezett beavatni a magyar történelem és kultúra sajátosságaiba. (Egyébként az első költő, akivel magyarországi letelepedésem után éppen feleségem közvetítésével ismerkedtem meg, Csukás István volt, aki, feleségemhez hasonlóan, ugyancsak a híres békéstarhosi zeneiskolának volt egykori növendéke.)

– *Álljunk meg egy pillanatra az általad érintett kérdésnél, vagyis: milyen kultúráközvetítő szerepet játszottál lengyel–magyar viszonylatban?*

– A hetvenes évektől kezdve és a nyolcvanas években nemcsak alapos ismereteket szereztem a magyarországi irodalmi és művészeti közéletéről, de résztvevője is lettem különösen azon értelmiségi körök találkozóinak és vitáinak, amelyek – az uralkodó rendszer kritikusaiként – az ország politikai vezetésével szembenálló, független kulturális tevékenységet folytattak. Felvetéseikben gyakran hivatkoztak Lengyelországra, annak

rendszerellenes lázadásaira, kulturális szabadságára, szilárd katolikus hitére, a lengyel pápára és a Szolidaritásra. A gyakran a mi lakásunkban is tartott ilyen jellegű találkozók központi alakjai közé tartozott Csoóri, Fodor, Tornai, valamint mások mellett Nagy László és Pomogáts Béla. A vitákban időről időre lengyel költők is részt vettek, főleg Tadeusz Śliwiak és Tadeusz Nowak (Nagy László lelki társa és a tied is, Erzsi), akikkel még Lengyelországban barátkoztam össze, s akik szinte minden nyáron ellátogattak Magyarországra. Az ilyen beszélgetésekre Te is eljöttél velük mint a lengyel próza, közte Nowak regényeinek kiváló magyar fordítója, s úgy emlékszem, nyolcvanötben Lezsák Sándorral is közösen ismertettük össze a két lengyel költőt Lezsák lakiteleki házában.

– *Mennyire változtatta meg életedet, magyarországi irodalmi tevékenységedet a rendszerváltás?*

– Míg a rendszerváltásig egész irodalmi tevékenységem, a magam társadalmi-politikai és közösségi vonatkozásaival együtt mindennapi mérnöki munkám mellett zajlott, addig 1990-ól kezdve teljes egészében a humán kultúrának szenteltem minden időmet. Akkor is, amikor a Lengyel Tájékoztató és

Kulturális Központ igazgatója voltam, amikor tévéfilmeket készítettem a Duna TV számára, s többnyire akkor is, amikor a magyarországi Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöki tisztét töltöttem be. Még ennél is egyértelműbben kultúrateremtő volt az az időszak, amikor a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára létrehozásán, majd fejlesztésén munkálkodtam. Így aztán életem legutóbbi, a korábbi évtizedektől az elvégzett munka jellegét és eredményeit illetően igencsak különböző huszonnégy esztendeje rendkívül változatos, érdekesen sokszínű lett. Minden hetvenedik, majd nyolcvanadik életévéhez közeledő, jó szándékú embernek kívánok hasonlóan intenzív és élményekkel teli, társadalmilag hasznos értékekkel gazdagított életet. Ráadásul mindez nem egyetlen, hanem két nemzet – a lengyel és a magyar nemzet – hatókörén belül történt. E két nép bennem valahol, a történelem éteri magasságában a „kettős egység” fogalmává olvad egybe, oly gyakran erősítve a barátság szálait ma is az érzések, a szellem és a közös cselekvések szintjén. A két, a rendszerváltás cezúrájával ugyan elválasztott, ám együtt ötvenhét esztendőt kitevő időszak között mindvégig az irodalom, saját írói és fordítói tevékenységem volt az összekötő kapocs. Érdekeséggé vált még hozzátehetem, hogy a két hosszú időszak alatt mindvégig „esti”, nem pedig „egész napos” költő, író voltam. Csak most változott meg ez a helyzet, amikor 2013 végén befejeztem múzeumi munkámat, és teljesen a magam uraként rendelkezem az időmmel.

– *Hogyan értékeled a hosszú írói pályafutásodat? Hol helyeznéd el magad az irodalom térképén?*

Egy szerzői estjén a budai Litea könyvesboltban, Szokolczay Lajossal és Kovács Istvánnal (2007)

– Az ilyen értékelés valójában az irodalomkritika feladata – esetemben a lengyel és a magyar kritikáé egyaránt. Ezért itt példaként csak néhány, általam ismert, különböző könyvekben és folyóiratokban szétszórt, fontosabb értékelésből idézhetek.

A lengyel kritikák közül Obarskiét fentebb már közöltem. Mellette idéznék még Anna Mazurek terjedelmes, *A káprázat kutatója vagyok... Konrad Sutarski költészetéről* című, az Akcent irodalmi folyóiratban idén közölt tanulmányából egy részletet:

„*A mozgás pereme* szerzőjének költői útja a két világháború közötti avantgárd művészet modelljére (Peiper, Przyboś) történő alkotó hivatkozástól kezdve a (későbbi) Új Hullám költői érzékenységgel rokon verseken át vezet az ábrándos és melankolikus hangulattal átítatott elégikus lírához, ahol a halál és elmúlás gondolata a kor pesszimista diagnózisával fonódik egybe. (...)

Az évek óta Magyarországon élő, de hazájához változatlanul kötődő Konrad Sutarski alkotóművészetét a transzmigrációnak nevezett jelenség kontextusában vizsgálhatjuk. A jelek szerint az, ami költeményeiben és esszéiben is a leglényegesebb, kultúrák, nyelvek határvidékén, valamint saját tudatunk és a másik ember tudatának küszöbén játszódik. (...) Sutarski esetében nemcsak két nemzet, két kultúra és két hagyomány találkozásánál megvalósuló transzmigrációs létezésről van szó, hanem (...) – elsősorban – a versek hősének mentális migrációiról, aki a természet és kultúra, a költészet és a tudomány, a magán- és közélet „kettős hazájában” létező, a két valóság kölcsönös egy-

Waclaw Holewinski lengyel prózairóval és Csoóri Sándorral a *Hitel* szerkesztőségében (2008)

másba olvadását és kiegészítését bizonyítja.

A lengyel mérnök-költő lírája az olvasót saját énjének horizontja mögé vezeti – az önmagán való túllépést, saját tudata határainak tágítását mutatja meg a változások állandó mozgásában, vagyis az utat a már elsajátítottól a felé, ami még feltáratlan.”

Fenti gondolatokat érdemes kiegészíteni Pomogáts Béla 1976-os *Lengyel költő Budapesten* című recenziójának idevágó részleteivel:

„Talán a mérnöki tapasztalat, s a gépekkel művelt táj látványa okozza, hogy Konrad Sutarski mérészen ívelő képzeletét minduntalan a konstruktivista rend szigorúbb igénye fegyelmezi...”

A lengyel költő nyugtalan képzelettel s szorongó szívvel figyel a technikai és urbanizációs fejlődés veszélyeit, azt, hogy az emberi élet gépies szokások, szabályok uralma alá kerül. Ebben a figyelemben és nyugtalanságban magyar költőkkel: Juhász Ferencsel, Nagy Lászlóval, Csoóri Sándorral, Tornai Józseffel osztozik...

...az irónia, az állásfoglalás, a kritikai szándék, a közéleti felelősségtudat kifejezési formája és fegyvere. Egy egész kelet-közép-európai költői áramlatban kapott

ilyen értelemben szerepet az ironikus tárgyilagosság: a lengyel Rózewicz, a román Sorescu, a magyar Orbán Ottó és Ladányi Mihály költészetében, hogy csupán néhány nevet említsünk a sok közül. Az ő társuk Konrad Sutarski is.”

Az idézetek felsorolását Gittai István költő és kritikus érzelmi színezetű véleményével fejezném be, amelyet *Messze a legfontosabb utaktól* című kötetem recenziójában fejtett ki (*Verseskötet két nyelven*, 1994):

„Mit érek Sutarski verseinek olvasása közben? Szorító érzést, mintha fogyni kezdene a levegőm, valami olyasmit, mint kínzó álomban, amikor egy förtelmes vadállat vesz üzőbe, s én semmiképpen sem tudok előle elrejtőzni. A szó legszorosabb értelmében megküzdöttem azért, hogy belemélyedjek a versek szemantikai üzenetébe, az összetett, súlyos szavakba, a nyomasztó hangulatba; miközben mindvégig tudatában voltam annak, hogy kivel, mivel folytatja véget nem érő harcát tűzzel és vassal a költő. Hasonló érzéseket éltem át T. S. Eliot verseinek olvasásakor.”

Költészetem további besorolása már valóban kizárólag az irodalomkritika feladata.

Szenyán Erzsébet